

Daiga Jamonte, Bc.hist. Latvijas Universitātes Muzeja krājuma glabātāja

Nemirstības pētnieks Kārlis Ābele

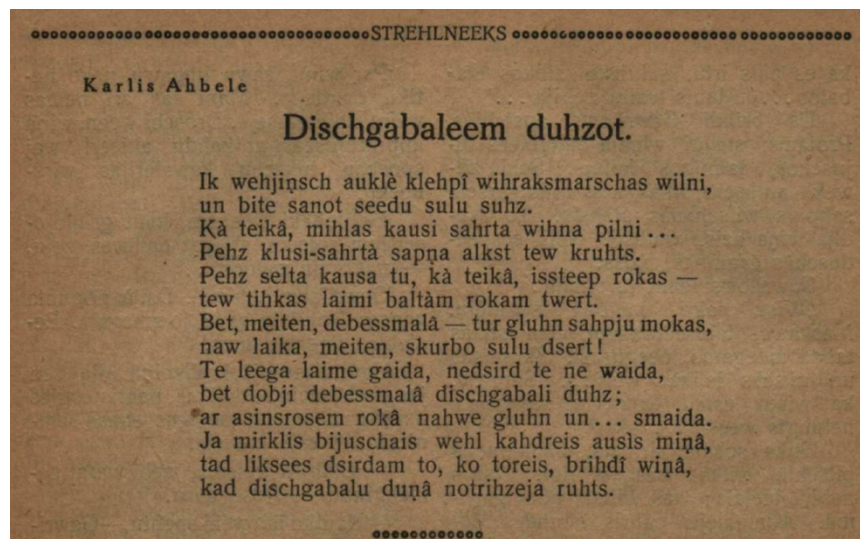
K. Ābele 1930. gados.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/lv/4/48/K%C4%81rlis_%C4%80bele.jpg

22. augustā atzīmējam botāniķa un literāta, Lāčplēša kara ordeņa kavaliera Kārļa Ābeles (1896 - 1961) 125. jubileju. Gan literatūrā, gan botānikā viņa galvenā interese bija nāves un dzīvības un tās turpināšanas tēma. Literatūrā K. Ābele ir izcēlies kā balāžu meistars, bet botānikā – augu anatomijas, citoloģijas, kas ir mācība par šūnu un augu embrioloģiju, aizsācējs Latvijā.

K. Ābele ir **dzimis** 1896. gada 22. augustā Bauņu (tagad Matīšu) pagasta "Ķīnkās" lauksaimnieka ģimenē. Šajās mājās dzimta ir dzīvojuši vismaz kopš 17. gadsimta sākuma.

Skolas gaitas viņš sāka Bauņu pagasta skolā, tad turpināja Rīgas pilsētas klasiskajā ģimnāzijā un **1915. gadā uzsāka studijas Pēterpils universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē**, bet studijas pārrāva karš. K. Ābele iesaistījās karadarbībā. Maskavā viņš pabeidza kara skolu, tā iegūstot virsnieka pakāpi. Būdam jauns strēlnieku virsnieks, viņš 1917.

gadā žurnālā "Strēlnieks" publicēja savu **pirmo dzejoli "Dižgabaliem dūcot"**.

K. Ābeles dzejoļa "Dižgabaliem dūcot" publikācija žurnālā "Strēlnieks". 1917. gads.
<http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:201295|article:DIVL8>

1918. gadā K. Ābele atsāka studijas Tērbatas universitātē, bet studijas pārtrauca, lai piedalītos Latvijas Neatkarības karā. **1921. gadā 6. Rīgas kājinieku pulka leitnants Kārlis Ābele tika apbalvots ar III šķiras Lāčplēša kara ordeni par pārrauto sakaru atjaunošanu Iecavas kaujā zem nepārtrauktas ienaidnieka uguns.**

K. Ābele Krievijā 1916. gadā. Foto: sotosalons Tverā “Золотая руда”. Valmieras muzeja krājums

1920. gadā K. Ābele imatrikulējās jaundibinātajā **Latvijas Universitātē**. Līdz ar studiju sākumu viņš sāka strādāt LU Botāniskajā laboratorijā par palīgasistentu, bet no 1922. gada – jaunāko asistentu. Viņa pedagoģiskie pienākumi bija vadīt praktiskos darbus augu anatomijā. 1921. gadā K. Ābele izturēja akadēmiskos pārbaudījumus un ieguva Cand. rer. nat. grādu, kas vēlāk pārdēvēts par Mag. rer. nat. Ar K. Morberga fonda atbalstu K. Ābele devās zinātniskā darba komandējumā uz Marburgas universitāti Vācijā, kur nodarbojās ar pētījumiem citoloģijā. 1923. gadā viņš šeit aizstāvēja disertāciju par zieda attīstību Peperomia ģintī, saņemot Dr. phil. grādu. 1924. gadā viņu ievēlēja par privātdocentu. 1931. gadā viņš kā viesis strādāja Ķīles Botāniskajā institūtā un izstrādāja disertāciju citoloģijā, ko iesniedza LU Matemātikas un dabas zinātņu fakultātei, bet tā kā Latvijā nebija citoloģijas speciālistu, tad to nebija iespējams aizstāvēt. **LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijās glabājas 1931. gadā viņa uzrakstītais pētījums** “*Untersuchungen über die Veränderungen in der Zellgröße während der Zellteilung in dem primären Meristem der höheren Pflanzen*” (“Pētījumi par šūnu lieluma izmaiņām šūnu dalīšanās laikā augstāko augu primārajā meristēmā”). Darbs tika aizstāvēts Tērbatas universitātē 1934. gadā, iegūstot dabzinātņu doktora (Dr. rer. nat.) grādu, un tajā pašā gadā viņu ievēlēja LU par docentu augu anatomijā un citoloģijā, 1938. gadā K. Ābeli ievēlēja par vecāko docentu, 1940. gadā - par profesoru un Augu fizioloģijas un anatomijas institūta direktoru. No 1935. – 1940. gadam viņš bija fakultātes sekretārs, no 1940. gada - dekāns.

Savu darbu Latvijas Universitātē K. Ābele sāka vēl būdams students kā palīgasistents un beidza kā profesors un fakultātes dekāns. Viņš bija ļoti ieredzēts pasniedzējs un atsaucīgs kolēģis. [Aleksandrs Melderis](#) (1909 - 1986) atvadvārdos K. Ābelem, rakstīja: “Pārsteidza viņa izcilās pēdāgoga spējas un lieliskais priekšnesuma veids. Vēlāk, kad viņš apstājās pie mana mikroskopa un mēs sākām iztīrīt kādu anatomisko preparātu, skaidri izjutu, ka manā priekšā nav vis mācības spēks vien, bet arī draugs, kam viņa priekšmets ir sirds lieta un kas vēlas, lai izņemta viela būtu katram pilnīgi izprasta. To izjuta arī citi studenti.” [Londonas Avīze, 1961./ 763.] Neskatoties uz saviem akadēmiskajiem sasniegumiem K. Ābele saglabāja vienkāršību: “Kā pārliecināts demokrāts Ābele

necieta ārišķību. Viņš nekad nekabināja savam vārdam titulus, uzskatot to par latviešu garam svešu paradumu. Viņš dzēlīgi zobojās par kollēgām, kas to piekopa katrā izdevīgā gadījumā.” [Ceļa zīmes 1961/39.]. Saviem studentiem viņš bija vienmēr pieejams un atbalstīja viņu centienus. Pēc studiju noslēguma darbiem, kas glabājas LU Muzeja krājuma Botānikas un mikoloģijas kolekcijās, redzams, ka K. Ābele bija daudzu šo darbu vadītājs. Studenti ir veikuši pētījumus arī citoloģijā un iedzimtības jautājumos.

1944. gada rudenī K. Ābele ar ģimeni devās **emigrācijā**. Sākumā viņi ļoti trūcīgos apstākļos dzīvoja Vācijā, kur K. Ābele bija profesors Baltijas universitātē Pinebergā. 1949. gadā Ābeļu ģimene pārcēlās uz Austrāliju. Šeit zinātnieks strādāja Adelaidas universitātes Lauksaimniecības pētījumu institūtā, kur veica pētījumus par hromosomām graudzāļu dzimtas dantoniju ģints sugām, arī par kukurūzas un dažādu labības šķirņu uzlabošanu. Jāatzīst, ka K. Ābele Austrālijā neiedzīvojās un turpināja ilgoties pēc dzimtenes. Vietējā sabiedrībā K. Ābele tā arī neiekļāvās, draudzējās tikai ar latviešiem. Neskatoties uz aktīvo līdzdalību latviešu kultūras dzīvē, viņš tomēr palicis nomākts, noslēdzies, viņam bijušas domas par pašnāvību. Viņš rakstīja, ka “jūtoties tur vientuļš kā pārstādīts koks, kas nevar jaunajā zemē iesaistīties”. [Londonas Avīze, 1961./ 763.]

K. Ābele ir vairāku zinātnisku grāmatu, mācību līdzekļu, kā arī populārzinātnisku rakstu autors. Starp mācību līdzekļiem var atzīmēt, piemēram, pirmo ģenētikas mācību grāmatu latviešu valodā “Ievads iedzimtības mācībā”, kas iznāca 1926. gadā. Viņš darbojās Latvijas Biologu biedrībā, no 1938. gada bija tās priekšnieks. No 1934. – 1941. gadam profesors bija LU Dabaszinātņu studentu biedrības izdevuma “Daba un Zinātne” redaktors. K. Ābele vienmēr bijis aktīvs studentu sabiedriskajā dzīvē. Tērbatas studiju laikā viņš darbojās turienes latviešu studentu biedrībā, Rīgā - akadēmiskā vienībā „Atauga”, Pinebergā - Baltijas Universitātes akadēmiskajā vienībā „Auseklis” un Adelaidā - turienes studentu vienībā ”Atāls”.

Bioloģijā K. Ābele **darbojās novatoriskās jomās**. K. Ābele lasīja lekcijas par šūnu un audu anatomiju, augu seksuālorģānu (vairošanās orgānu) anatomiju un par iedzimtības citoloģiskajiem pamatiem. Viņam ir nopelni arī modernās latviskās terminoloģijas izveidošanai šajās nozarēs. Jaunos atklājumus un uzskatus zinātnieks ne tikai publicēja zinātniskajās publikācijās, bet arī tās centās popularizēt populārzinātniskos rakstos.

K. Ābele uzskatīja, ka zināšanas saprotamā valodā ir jāsniedz **plašākām tautas masām**, tā veicinot katra cilvēka iespēju izglītoties. Savās vēstulēs no Vācijas savam skolniekam botāniķim Jānim Pāvulānam viņš rakstīja par Tautas Universitātes ieceri, kurās aprakstīja arī attālinātu mācību iespēju. [Brīvā Latvija, 1994.]. Žurnāla “Daba un Zinātnes” jubilejas izdevumā viņš rakstīja: “*Populāri zinātnisko laikrakstu uzdevums ir cits. Tie dod iespēju izprast zinātniskos jautājumus plašākām lasītāju aprindām, tie modina lasītājos interesi par zinātņi, par zinātniskām problēmām, par zinātnisko pētīšanas darbu. Vēl dziļāku nozīmi gūst tie populāri zinātniskie laikraksti, kas veltīti dabas pētīšanai, jo tur bez vispārīgām zinātnes problēmām daudzkārt paceļas jautājumi par tās zemes dabu, kur mēs dzīvojam, par mūsu zemes ģeoloģisko uzbūvi un attīstību, par augu un dzīvnieku sastāvu un izplatību, šādas zināšanas liek mums vēl dziļāk iemīļot mūsu dzimteni, jo uz mums sāk runāt dzīvu valodu gan sarkanais smilšakmens, gan purvā paslēpies pundurbērzs.*” [Daba un Zinātne. – 1939./ 1.]

K. Ābele pie “Ķinku” klētiņas. Pārējās personas nezināmas. 1933. gads. Foto no Valmieras muzeja krājuma

K. Ābeles literārā darbība plašākam lasītāju lokam ir pieejama 1999. gadā izdotajā grāmatā “Kārlis Ābele. Netveramā pagātnes gaisma : liriskā dzeja, leģendas, stāsti, balādes”. Autora sacerējumi ir diezgan daudz publicēti periodikā, bet viņa četras lugas tā arī netika publicētas. Trīs K. Ābeles lugas tika uzvestas Dailes teātrī, tās iestudēja režisors Eduards Smilģis (1886 - 1966). Pirmā luga “Ligatūra” tika speciāli sacerēta Dailes teātra piecu gadu jubilejas izrādei. Jāatzīst, ka luga saņēma diezgan negatīvu kritiku, bet tika atzīts, ka teātrim šajā izrādē bija iespēja parādīt labāko, ko tas spēj izdarīt savā inscenējumā. Rakstniecības un mūzikas muzejā glabājas dažādi materiāli, ieskaitot, fotogrāfijas no visiem K. Ābeles lugu iestudējumiem Dailes teātrī, visvairāk, no pirmās.

Pirmā K. Ābeles literārā grāmata **balāžu krājums** “Vēlais viesis” tika izdota vien 1947. gadā. Literārajā darbībā K. Ābele ir atzīts par vienu no latviešu izcilākajiem balāžu meistariem, arī viņa stāsti ir ar balādisku noskaņu. Rakstniecība viņam nebija tikai brīvā laika nodarbe, viņš ar savu zinātnieka interesi pievērsās arī teorijai. Labi to pārzinot, literāts sekmīgi strādāja gan ar balāžu noskaņu, gan tehniskajiem risinājumiem. Viņš gan pats atvainojas, ka pēta ne savas jomas jautājumus: “ Beidzot savu rakstiņu, lūdzu literatūras teorētiķus neņemt man ļaunā, ka es, biologs, rakstu par literāru tematu. To darīt mani spiež mana lielā mīlestība uz balādi.” [Ceļš. – 1948./ 4. – 8.] Šajā pat rakstā viņš pamato, ka teorijas zināšanas ne tikai netraucē radošajam procesam, bet pat to veicina, domu noslēdzot ar vārdiem: “Mākslas darbs ir gudri vadīta sajūsmas zirga skrējiens.”

K. Ābeles darbos pamatā dominē nāves un dzīvības saskares tēma. Balādes sižetos valda vēstures notikumi, lielākoties Ziemeļu kara mēris, bieži – autora dzimtajā pusē Matīšu pagastā. Otrs dominējošs sižets ir saistīts ar strēlnieku gaitām, savukārt stāstos viņš mēdz lasītāju aizvest uz savu bērnību. K. Ābeles darbos valda noslēpumaina mistika un satikšanās ar nāvi un tai pretī dzīvību apliecināošs spēks. Interesanti, ka būtībā arī K. Ābeles zinātniskā darbība vērsta uz šā jautājuma risinājumu. Šūnu izpēte rosina uz refleksiju par nemirstības tēmu. Ļoti spilgti tas redzams viņa populārzinātniskajā rakstā “**Nemirstīgā dzīvība**” [Daugava. – 1928./ 4.], kurā autors gan iztīrā dzīvības un nāves jautājumu, gan risina jautājumu, kā dzīvība risina nemirstības problēmu. Lai arī rakstā temats skatīts no bioloģiskā skatu punkta, to caurauž filozofiskas refleksijas par šiem jautājumiem.

K. Ābele ar māti Bertu Ābeli. 1920. gadu vidus. Foto no Valmieras muzeja krājuma

Starp A. Ābeles literārajiem darbiem ir arī romantiska **dzeja**, ko komponisti ietērpuši skaņās. Pazīstamākā varētu būt dziesma “Mana mīla” ar vārdiem:

“Vienalga - vai būs nakts, vai diena

Vai rīts, vai zvaigznes iedegsies -

Ne mirkli nebūsi tu viena,

Tev mana mīla līdzī ies...”

Kārlis Ābele nebija vienīgais literāts ģimenē. **Ar literatūru nodarbojās arī** viņa sieva Elza (1904 - 2002), tēva pēdās gāja arī 1937. gadā dzimušais dēls Kārlis, kura otra darbības joma ir ģeoloģija.

Austrālijas latviešu 10. kultūras dienās, kas notika Melburnā, tika saņemta **tragiska ziņa**, ka “.. satiksmes negadījumā, ceļā no Adelaidas uz Melburnu, smagi cietis prof. K. Ābele un ievietots slimnīcā ļoti kritiskā stāvoklī. Kādā baigā priekšnojautā it kā jutāmie vainīgi šai notikumā, kas latviešu saimei tik nežēlīgi atrāva dižu kultūras darbinieku.” [Latviešu kultūras dienas Austrālijā, 1951-1970., 116. – 117.lpp.] K. Ābele nomira 1961. gada 24. janvārī, neatgūvies pēc autokatastrofas. Viņš apglabāts Austrālijā, bet Matīšu pagastā 2018. gadā tika izveidota piemiņas vieta tiem Lāčplēša Kara ordeņa kavalieriem, kas saistīti ar Matīšiem un kuru dzimtas kapi ir šeit, tai skaitā Kārlim Ābelem.

Ar materiāliem par Kārli Ābeli un viņa darbu “*Untersuchungen über die Veränderungen in der Zellgröße während der Zellteilung in dem primären Meristem der höheren Pflanzen*” iespējams iepazīties [LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijās](#).

Literatūra:

Andrups J., Veģis A., Melderis A. Kārļa Ābeles devums latviešu kultūrai// Ceļa zīmes 1961/39.

Ābele K. Dabas un zinātnes pieci gadi.// Daba un Zinātne. – 1939./ 1.- 10.-11.lpp.

Ābele K. Nemirstīgā dzīvība// Daugava. – 1928./ 4.

Ābele K. Vēl par balādi// Ceļš. – 1948./ 4. – 8. – 168. – 171. lpp.

Bless E. Kārļa Ābeles grāmata// Ceļš. – 1947./9. – 401. – 403. lpp.

Daija G. Kārlis Ābele trimdas krustcelēs// Brīvā Latvija.- 1994./18., 19., 20., 21.

Ērmanis P. Dzejnieks un Zinātnieks// Laiks. – 1956./66.

J.G. Prof. Kārlis Ābele// Tēvija. – 1942./ 116.

Latviešu kultūras dienas Austrālijā, 1951-1970. – Austrālija, 1971.

Latvietis ne tikai Latvijas, bet visas pasaules zinātnē// Latvijas Vēstnesis. - 1996.29.08. (E. Vimba, S. Timšāns, E. Ābele)

Latvijas Universitāte, 1919 – 1929. – R., 1929.

Liepiņš O. Kārļa Ābeles grāmata// Ceļš. – 1947./9. – 403. – 404. lpp.

Melderis A. Atvadoties no profesora Kārļa Ābeles// Londonas Avīze, 1961./ 763.

Ozoliņa I. Trīs vienas ģimenes autori - Ābeles// Jaunā Gaita// 1987./ 162.

Raipulis I. Ģenētikas studijas un pētījumi Latvijas Universitātē/ Latvijas Universitātes raksti. -2017, 815. sēj. Zinātņu vēsture un muzejniecība. – 200. – 221. lpp.

Žvira J. Dailes teātra attīstības reprezentācija Eduardam Smiļģim veltītajās vēstulēs (1920-1925). (Bakalaura darbs). – 2016.

Interneta resursi:

[Tālākizglītības programma “Bioloģijas skolotāja profesionālā pilnveide” – Kārlis Ābele](#)

[Lāčplēša kara ordeņa kavalieri - Ābele, Kārlis](#)

[Latvijas pieminēkli - Piemiņas stēla Lāčplēša kara ordeņa kavalieriem Matīšu kapos](#)